

Cetlik *

255. Hogyan tudja az ember a valóságot a gondolkodás révén megismerni? Ahogy egy arcot megtanulunk jobban látni, ha lerajzoljuk.
256. A filozófusoknak, akik úgy vélik, hogy a gondolkodás révén a tapasztalat mintegy kiterjeszhető, azon kellene elgondolkodniuk, hogy szavakat továbbíthatunk telefonon, ám kanyarót nem. Az időt sem tudom behatároltnak érezni, ha úgy tartja kedvem, sem a látómezőt homogénnek etc.
257. Lehetne-e új szint felfedezni? (Végső soron a színek sincs más helyzetben mint mi, az ő színei is teljes rendszert alkotnak; nem lát rést, ahová a hiányzó színek beférnének.)
(Vesd össze a matematikával.)
258. A logikában nem lehet az általánosságot tovább terjeszteni, mint ameddig a logikai előrelátásunk ér. Vagy helyesebben: mint ameddig a logikai pillantásunk ér.
259. „De hogyan képes az emberi megértés túlszárnyalni a valóságot, és *elgondolni* még az igazolhatatlant is?” — Miért nem *beszélhetünk* igazolhatatlanról? Mert mi magunk tettük igazolhatatlanná. Hamis *látszat* jön létre? És hogy', hogy csak úgy *látszik*? Nem azt akarod-e mondani, hogy ez az *úgy* mégcsak nem is leírás? Így aztán nem is *hamis* látszat, hanem sokkal inkább olyan valami, ami a tájékozódásunkat megzavarja. Hogy aztán homlokunkat ráncolva kérdezzük: Ez meg hogy' lehet?
260. Csak látszólag lehet „minden lehetséges tapasztalaton túljutni”; hiszen ezek a szavak a látszólagos értelmüket is csak

---

* Zettel, Werkausgabe 8. köt. (Frankfurt: Suhrkamp 1984.)

- abból nyerik, hogy az értelmes kifejezések mintájára illeszkednek.
261. Az „olyan mint filozófiája” teljességgel a hasonlat és valóság ezen felcserélésén alapul.
262. „Hiszen nem leshetem meg gondolatban, a szavak által azt, amit *nem ismerek*.
(Nihil est in intellectu...)
Mintha gondolatban mintegy a hátába tudnék kerülni, és így megpillanthatnám azt, ami szemből láthatatlan.”
263. Ezért van valami igazság abban, hogy az elképzelhetetlenség az értelmetlenség egyik kritériuma.
264. Mintha azt mondaná valaki: „Nem tudom elképzelni, hogy milyen az, ha az ember egy széket lát, kivéve amikor éppen *látom?*” Jogosan mondhatná-e ezt?
265. *Jogosan mondhatom-e én*, hogy „Nem tudom IIIII-t alaknak látni”? Mi jogosít fel erre? (Milyen alapon mondhatja a vak, hogy nem lát?)
266. El tudod-e képzelni az abszolút hallást, ha neked nincs abszolút hallásod? — El tudod-e képzelni, ha van? — Egy vak el tudja-e képzelni a látást? El tudom-e *én* képzelni? — El tudom-e képzelni, hogy spontán így és így reagálok, ha nem teszek úgy? — Jobban el tudom képzelni, ha úgy teszek? ((Ahhoz a kérdéshez tartozik: El tudom-e képzelni, hogy valaki IIIII-t artikulált alaknak látja.))
267. Tapasztalati tény-e, hogy akinek része volt egy tapasztalatban, az el is tudja azt képzelni, más viszont *nem?* (Honnan tudom, hogy a vak el tudja képzelni a színeket?) De: az egyik nyelvjátékot nem tudja játszani (megtanulni). De miért? tapasztalati értelemben vagy eo ipso? Az utóbbi.
268. Mit szólnánk, ha valaki azt állítaná, hogy pontosan el tudja képzelni, milyen az, ha valakinek abszolút hallása van, anélkül, hogy neki lenne?
269. Ha úgy véljük, hogy el tudunk képzelni négydimenziós teret, miért ne tudnánk négydimenziós színeket is, vagyis olyan színeket, amelyek a szaturáltságon, az árnyalaton és a fényerősségen túl még egy negyedik meghatározottsággal is bírnak?
270. „Hogyan lehet értelme az érzéki észlelés egy olyan, számomra ezidáig teljesen idegen fajtájáról beszélni, amelyben egyszerű

esetleg majd részem lehet? Ha ti. nem akarsz érzékszerűről beszélni.”

271. Mi célt szolgálhat egy ilyen mondat: „Egy Rastelli-féle zsonglőr érzéseiről még elképzelésünk sem lehet?”

272. „Nem értelmetlenség végtelen fasorról beszélni, hiszen el tudom képzelni, hogy egy fasor vég nélkül folytatódjék.” Ez hozzávetőleg annyit tesz: Ha van értelme azt mondani, hogy a fasor itt véget ér, akkor van értelme azt mondani [hogy nem ér itt véget, és annak is, hogy sehol sem ér véget].*

Ramsey az ilyen kérdésekre így szokott válaszolni: *igenis* lehetséges ilyesmit elképzelni. Valahogy úgy, mintha azt mondanánk: „A technika ma olyan dolgokra képes, amiket el sem tudsz képzelni.” — Nos az itt a kérdés, hogy ezen *mit* értesz. (Mit érek én azzal, hogy te biztosítasz róla: „ez a kifejezés *elgondolható*”? A dolog nem ezen múlik. Nem feltétlenül az a célja, hogy a ködöt eloszlassa benned.) Hogyan találjuk ki, hogy *mire* gondolsz? Tüzetesen meg kell vizsgálnunk, hogy ez a mondat miképpen alkalmazható. Hogyan fest mindaz, *ami körülveszi*. Akkor kiderül majd az értelme.

273. Hardy: „That 'the finite cannot understand the infinite' should surely be a theological and not a mathematical war-cry.” Ez a megfogalmazás valóban nem szerencsés. De az emberek a következőt akarják vele mondani. „Tessék tisztességesen eljárni! Milyen alapon ugrik a végestől a végtelenre?” Egyébként nem is annyira értelmetlen ez a megfogalmazás — csak az „véges”, amely nem tudja a végtelent elgondolni, nem az „ember”, vagy a „megértésünk”, hanem a kalkulus. És, hogy ebben miként jelenik meg a végtelen, az már nagyon is vizsgálatra méltó. Ez a vizsgálat pedig hasonló lesz ahhoz, ahogy egy vállalkozás ügyvitelét a hites könyvvizsgáló tüzetesen átnézi és tisztázza. A cél: áttekinthető, összehasonlítható számadás a kalkulus valamennyi alkalmazásáról, illusztrációjáról és a vele kapcsolatos nézetekről. Teljes feltárása mindannak, ami a tisztánlátást akadályozhatja. A vizsgálatnak széles területet kell felölelnie, hiszen ideáink gyökerei messzire nyúlhatnak. — „A véges nem értheti meg a végtelent” itt

* A szögletes zárójelben lévő rész hiányzik az eredetiből; a megfelelő nyomdai példányból pótoltuk a hiányt. (a szerkesztők)

annyit jelent: *Úgy* nem lehet eljárni, ahogy ti azt, jellemző felszínességgel, bemutatjátok.

A gondolatok úgymond *repülhetnek*, nem muszáj gyalog járniuk. Te nem érted a tranzakcióidat, nem látod át őket, és ezt az értetlenséget vetíted ki egy olyan médium ideájára, ahol a legelképeseztöbb dolgok is lehetségesek.

274. A „tényleges végtelen” „puszta szó”. Jobb lenne így mondani: ez a kifejezés csupán egy előzetes képet hoz létre — amely még a levegőben lóg; az alkalmazásával még adósunk vagy.
275. Végtelen hosszú golyósról, végtelen hosszú bot. Vegyük úgy, hogy ezek egy tündérmesében fordulnak elő. Hogyan lehetne, még ha csak fiktiivén is, alkalmazni ezeket a kifejezéseket? Nem az a kérdés: Létezhet-e ilyesmi? Hanem: Mit képzelünk el? Engedd szabadjára a képzeletedet! Most az lesz, amit akarsz. Csak annyit kell *megmondanod*, hogy milyennek akarsz lenni. Elég, ha egy szóképet alkotsz; szemléltetheted, ahogy a kedved tartja — rajzzal, összehasonlítással, etc.! Készíthetsz akár — aféle tervrajzot is. Most csak az a kérdés, hogy hogyan lehet ez alapján dolgozni. [Széljegyzet: „A használata mondja meg” gondolatához tartozik.]
340. „Akkor benne valami egészen másnak kell végbemennie, olyasvalaminek, amit mi nem ismerünk.” — *Ez megmutatja nekünk*, hogy mi alapján állapítjuk meg, vajon „a másikban” valami más, vagy ugyanaz zajlik-e le, mint bennünk. Ez megmutatja nekünk, *mi alapján* ítéljük meg a belső folyamatot.
341. El tudod-e *te* képzelni azt, amit egy zöld-piros színtévesztő lát? Le tudod-e festeni a szobát úgy, ahogyan ő látja? Le tudja-e ő úgy festeni, ahogyan látja? És le tudod-e én úgy festeni, ahogyan látom? Ha igen, milyen értelemben?
342. „Aki csak szürkét, feketét és fehéret lát, annak valamit *adnunk* kellene, hogy megtudja, mi a piros, a zöld etc.” És mit kellene neki adni? Hát a színeket. Tehát, pl. *ezt* és *ezt* és *ezt*. (Képzeld, mondjuk, azt, hogy színes mintákat kellene az agyába juttatni a pusztán szürkék és feketék mellé.) De mindennek annak érdekében kell-e megtörténnie, hogy valamely jövőbeli cselekedetet lehetővé tegyen? Vagy éppen maga a cselekedet tartalmazza ezeket a mintákat? Azt akarom-e ezzel

mondani: „Kell valamit adni neki, mert világos, hogy különben nem tud...” — vagy: a látási viselkedése új alkotórészeket *tartalmaz?*

343. Továbbá: mit *neveznénk* „a látás magyarázatának”? Mondhatjuk-e azt: Nos, bizonyára tudod, hogy mit jelent egyébként a „magyarázat”; ezt a fogalmat alkalmazd itt is!
344. Mondhatom-e: „Nézd meg magad! akkor majd belátod, hogy erre nincs magyarázat.” — Vagy: „Idd magadba a piros színt, és meglátod, hogy ezt nem lehet más módon kifejezni!” És ha a másik ezután egyetért velem, ez azt mutatja, hogy ő ugyanazt itta magába, mint én? — És az, hogy hajlamosak vagyunk így gondolni, mit jelent? A piros, úgy tűnik, egymagában áll. Miért? Mit *ér* ez a látszat, e hajlam?
De feltehető a kérdés: e fogalom milyen egyedi jegyére utal ez a hajlamunk?
345. Gondolj „A piros nem kevert szín” mondatra, és alkalmazására. A színekkel való nyelvjátékot éppen az jellemzi: amit meg tudunk tenni, és amit nem tudunk megtenni.
346. A „Vöröses zöld nincs” a matematikában axiómaként használt mondatokhoz hasonlatos.
347. Hogy bizonyos kifejezésekkel *számolunk*, másokkal pedig nem, csupán azt mutatja, hogy a fogalomszerszámok mennyire eltérő fajtájúak (milyen kevés az alapunk egyneműséget tételezni). [Széljegyzet: A színekre vonatkozó azon kijelentésekhez, amelyek a matematikaiakhoz hasonlatosak, pl.: A kék sötétebb, mint a fehér. Ehhez Goethe színtana.]
348. „A megegyezés lehetősége már feltételez *valamilyen* megegyezést.” — Képzeld, hogy valaki azt mondaná: „A sakkozni tudás a sakkjáték egyik fajtája”!
349. Nagyon nehéz nyomon követni a gondolatmenetet ott, ahol már számos csapás — sajátod és másoké — vezet, és nem átcúsítani valamelyik kitaposott ösvényre.
Nehéz: *csupán* *kevésbé* eltérni valamely régi gondolatmenettől.
350. „Míntha a fogalmainkat tényekből ácsolt állványzat támasztaná alá.”
Ez pedig annyit tesz: Ha bizonyos tényeket másképp gondolsz el, másképpen írsz le, mint ahogyan vannak, akkor bizonyos fogalmak alkalmazását nem tudod többé elképzelni, mivel az új körülmények között az alkalmazási szabályo-

iknak nem lesz analogónja. — Voltaképpen *erre* akarok kilyukadni: Adva van egy emberi törvény, és ennek a következményeit egy bíró képes lehet minden olyan esetre levonni, amellyel általában dolga akad; e törvény alkalmazása tehát nyilvánvaló, van értelme. Mindazonáltal az érvényessége sok mindent előfeltételez; és ha a lény, akiről ítéletet kell alkotni, egészen elüt a hétköznapi emberektől, akkor a döntés pl. arról, hogy egy tettet ártó szándékkal követett-e el, nemcsak nehézé, hanem (egyszerűen) lehetetlenné válik.

351. „Ha az emberek általában nem értenének egyet a dolgok színét illetően, ha az eldönthetetlen esetek nem lennének kivételesek, színfogalmunk nem létezhetne.” Nem: — nem *lenne* színfogalmunk.
352. Azt akarom-e tehát mondani, hogy bizonyos tények kedvezhetnek egy fogalom megalkotásának; mások pedig akadályozhatják? És ezt a tapasztalat tanítja meg? Tapasztalati tény, hogy az ember változtat a fogalmain, kicseréli őket, ha új tényekről szerez tudomást; ha így ami lényeges volt, lényegtelené válik, és fordítva. (Pl. rájön az ember: amit korábban minőségi különbségnek tartott, az valójában csak mennyiségi különbség.)
353. Ám nem mondhatjuk-e: „Ha csak *egy* szubsztancia lenne, úgy a „szubsztancia” szónak nem lenne számunkra haszna”? De ez bizonyára azt jelenti: A „szubsztancia” fogalma előfeltételezi a „szubsztanciák különbsége” fogalmat. (Miként a sakkkirályé a sakkhúzásokét, vagy mint a *színe* a *színekét*.)
345. Azt akarom mondani, hogy a zöld és a piros között geometriai, és nem fizikai rés van.
355. Node nem felel-e meg ennek valami fizikai? Ezt nem tagadom. (És ha pusztán *eme* fogalmak, e nyelvjátékok megszőköttségéről lenne szó. De én nem ezt mondom.) Ha példák révén rávezetünk valakit egy ilyen és ilyen technikára — az, hogy azután egy bizonyos új helyzetben *így* és nem *úgy* jár el, vagy az, hogy ha aztán elakad, akkor neki is ez és nem más lesz a „természetes” folytatás, már önmagában is nagy jelentőségű természeti tény.

„Égesd el a könyveid,
A bölcsesség te magad
légy

(Weöres Sándor)